

ANGLIŠKOJI TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ MOKYKLA, KAIP METODOLOGINIS INSTRUMENTAS, ANALIZUOJANT VALSTYBĖS SUVERENITETO IR ŽMOGAUS TEISIŲ PRIEŠINIMĄ TARPTAUTINIUOSE SANTYKIUOSE

LINA MARCINKUTĖ

Vytauto Didžiojo universitetas
Politikos mokslų ir diplomatijos fakulteto doktorantė
El. paštas: linamarcinkute@gmail.com

Straipsnio tikslas – pristatyti metodologinę prieigą, kurią pasitelkus būtų galima analizuoti valstybės suvereniteto ir žmogaus teisių priešinimą tarptautiniuose santykiuose. Kaip metodologinis instrumentas pasirinkta angliškoji tarptautinių santykių mokykla, kurios ištakos siekia praėjusio amžiaus šeštąjį dešimtmetį. Straipsnyje nagrinėjamos pagrindinės mokyklos teoretikų idėjos, daugiau dėmesio skiriant koncepcijoms, kurios yra aktualios nagrinėjant valstybės suvereniteto ir žmogaus teisių suderinamumą / prieštarumą. Atsižvelgiant į tai, kad mokykla nėra vienalytė, pabrėžiama takoskyra tarp skirtingų mokyklos krypties atstovų – solidaristų ir pliuralistų: pateikiami esminiai kiekvienos krypties pozicijų skirtumai. Taip pat išskiriamos tam tikros mokyklos krypčių sąsajos su realizmu ir liberalizmu. Daroma išvada, jog valstybės suvereniteto ir žmogaus teisių priešinimas tarptautiniuose santykiuose yra tolygus liberalių ir realistinių idealų konfrontacijai, t. y. tolygus angliškosios mokyklos pliuralistinėms ir solidaristinėms opozicinėms idėjoms.

IVADAS

Pastaraisiais metais Angliškoji tarptautinių santykių mokykla įgyja vis didesnę populiarumą; pagrindinė to priežastis – teorija bei jos naudojamos koncepcijos gali padėti paaiškinti vienus iš sudėtingiausių ir, regis, paradoksaliausių šiuolaikinės pasaulio politikos aspektų.

Alex James Bellamy

Angliškoji mokykla¹, taip pat žinoma kaip liberalusis realizmas ar racionalizmas, siekia jungti dviejų įtakingų tarptautinių santykių teorijų – realizmo ir liberalizmo – teiginius ir sukurti vadinamąjį „trečiąjį / vidurio kelią“, kuris būtų pagrindinių minėtųjų tarptautinių santykių teorijų teiginių sintezė. Regis, pastarasis teiginys suponuoja, kad savo prigimtimi angliškoji mokykla nėra vienalytė. Įprastai literatūroje yra skiriamos dvi² šios mokyklos kryptys: solidaristai ir pliuralistai, kurių idėjos atitinkamai yra artimesnės liberalizmo arba realizmo teiginiams. Kiekviena kryptis kiek skirtingai interpretuoja tarptautinius santykius ir savo ruožtu skirtingai suvokia valstybės suvereniteto, žmogaus teisių ir humanitarinių intervencijų klausimus.

1. TARPTAUTINĖS VISUOMENĖS IDĖJA

Tarptautinė visuomenė (arba valstybių visuomenė) yra pagrindinė koncepcija, reprezentuojanti angliškąją mokyklą. Literatūroje, plėtojančioje tarptautinės visuomenės idėją, dažniausiai yra vartojamas klasikinis Hedley Bullo ir Adamo Watsono suformuluotas tarptautinės visuomenės apibrėžimas, pagal kurį valstybių visuomenė egzistuoja tuomet, kai „grupė valstybių (arba grupė nepriklausomų politinių bendruomenių) ne tik sukuria sistemą, kurioje kiekvieno nario elgesys yra būtinas veiksnys svarstant kitų elgesį, bet ir sukuria dialogą bei pritaria bendroms taisyklėms ir institucijoms, kurios reguliuoja jų tarpusavio santykius, ir pripažįsta savo / jų bendrą interesą laikantis bendrų susitarimų“³. Šis apibrėžimas akcentuoja, kad tarptautinės visuomenės nariai yra ne individai, o suverenios valstybės⁴, kurios abipusiai pripažįsta viena kitos suverenitetą, yra nepriklausomos nuo išorinių subjektų ir turi visišką laisvę veikti savo šalies viduje, įskaitant ir valstybės užsienio politikos formavimą bei įgyvendinimą⁵. Apibrėžimu taip pat teigiama, kad tarptautinė visuomenė gali būti sukurta (ir egzistuoti) tik tuo atveju, jei šalys tarpusavio santykiuose remiasi bendrai pripažįstamomis normomis ir taisyklėmis, puoselėja tuos pačius idealus ir veikia bendrose institucijose, kurios taip pat prižiūri, kaip tarptautinės visuomenės veikėjai laikosi savo prisiimtų įsipareigojimų. Bendros taisyklės ne tik riboja valstybes, bet ir nustato jų

santykius viena su kita: tarpusavio santykiuose šalys turi gerbti viena kitos nepriklausomybę, vykdyti ir paisyti susitarimų bei riboti jėgos naudojimą⁶. Kadangi visuomenės nariai turi ilgalaikį interesą išlaikyti taisyklėmis besiremiančią tarptautinę visuomenę, šalys tarpusavio santykiuose laikosi bendrų taisyklių net ir tais atvejais, kai joms kažkas yra nepriimtina⁷. Visa tai leidžia daryti prielaidą, kad valstybės, norėdamos išsaugoti taiką ir tvarką tarptautinėje visuomenėje, pirmiausiai turi atsižvelgti į daugumos valią, tam tikrais atvejais elgtis ne taip, kaip jos pageidautų.

Kalbant apie bendrus principus ir normas, svarbu ne tik tai, kad jos būtų priimtinos visoms šalims ir kad visi jos dalyviai – valstybės veikėjai, politiniai lyderiai, diplomatai – turėtų tą pačią nuomonę apie sistemos prigimtį, jų veikėjus ir jų elgesį⁸, bet ir tai, kad jie veiktų paisydamis savo sukurtų taisyklių, nes tik tokiu atveju bus išlaikoma tvarka tarptautinėje arenoje. Taigi tarptautinė visuomenė yra valstybių grupė, kurios nariai ne tik plėtoja tarpusavio santykius, bet ir plėtodami tuos ryšius remiasi tomis pačiomis normomis ir taisyklėmis⁹. Kaip teigia H. Bullas, valstybių visuomenė, jos sukūrimas primena tam tikrą žaidimą, kurio dalyviai patys nusistato taisykles ir jomis remdamiesi žaidžia / sąveikauja vieni su kitais.

Bendromis normomis besiremiančioje tarptautinėje visuomenėje neegzistuoja hierarchinė struktūra: visi visuomenės nariai, nepaisant jų galios, įtakos ir dydžio, yra traktuojami vienodai, t. y. nėra aukštesniųjų ar žemesniųjų visuomenės narių, visos šalys abipusiškai pripažįsta viena kitą kaip teisėtai lygų suverenų vienetą. Galiausiai tarptautinės visuomenės, kuri remiasi suvereniteto, nesikišimo į kitos šalies vidaus reikalus ir jėgos nenaudojimo normomis, idėja suponuoja asmenis, veikiančius valstybių vardu: kalbama apie politinius veikėjus, prezidentus, kanclerius, premjerus, užsienio reikalų ministrus, ambasadorius bei įvairius kitus nepriklausomų valstybių atstovus bei agentus. Jų elgsena yra tarptautinės visuomenės teorijos dėmesio centre, nors tai ne visada eksplicitiškai pripažįsta teoretikai, kurie paprastai kalba apie „valstybes“ net tada, kai turi omenyje valstybių atstovus ir agentus – „valstybių veikėjus“¹⁰. Iš esmės tarptautinės visuomenės idėja yra ganėtinai paprasta ir artima žmonių bendruomenės idėjai:

kaip žmonės, gyvendami tam tikrose bendruomenėse, yra suvaržyti tam tikrų teisinių ir moralinių normų bei principų, taip ir valstybės tarptautinėje sistemoje turi vadovautis tam tikromis visuotinai pripažintomis normomis bei taisyklėmis ir atsižvelgti į kitų šalių interesus. Esminis skirtumas tik tas, kad tarptautinės visuomenės atveju veikia valstybės, o ne individai, tačiau sąveika yra gana panaši.

Kalbėdami apie tarptautinę visuomenę, mokyklos atstovai siekia rasti atsakymą į klausimą, ar tarptautinę visuomenę paskatino atsirasti bendra kultūra ar tarptautinės anarchijos egzistavimas¹¹? Daroma išvada, kad tarptautinės visuomenės atsiradimą paskatino tarptautinės anarchijos egzistavimas, t. y. valstybės pripažįsta strategines ir ekonomines sąsajas ir būtinybę bendradarbiauti tarptautinėje sistemoje¹². Žinoma, yra ir teoretikų, iš kurių ryškiausias Martinas Wightas, teigiantis, kad būtent bendra kultūra, o ne anarchija skatina susiformuoti valstybių visuomenę, tačiau vis dėlto labiau pritariama teiginiui, kad valstybių visuomenė sukuriama anarchinėje tarptautinėje sistemoje. Šioje vietoje dera pažymėti, kad, H. Bullo nuomone, egzistuoja keletas sąvokos *anarchija* reikšmių. Pirma, anarchija yra suvokiama kaip pasaulinės valdžios nebuvimas (teisinė anarchija). Antra, anarchija egzistuoja tuomet, kai valstybės nesudaro visuomenės ir egzistuoja tik Hobbso prigimtinė būklė (politinė anarchija)¹³. Akivaizdu, kad pastarasis anarchijos suvokimas yra artimesnis visuomenės teorijos/angliškosios mokyklos teoretikams. Šioje vietoje taip pat pastebimos mokyklos ir realizmo sąsajos: abiejų teorijų atstovai sutinka, kad tarptautinėje sistemoje egzistuoja anarchija. Remdamiesi politiniu anarchijos suvokimu, angliškosios mokyklos atstovai teigia, jog, sukūrus tarptautinę visuomenę ir santykiuose tarp šalių vadovaujantis tarptautinės teisės normomis bei diplomatija, bus panaikinta anarchija ir sistemoje įsivyras tvarka. H. Bullo teigimu, tarptautinė visuomenė yra sukuriama net ir egzistuojant anarchijai, nes „egzistuoja bendri interesai siekiant elementarių socialinio gyvenimo tikslų; taisyklės, apibūdinančios elgesį, kurios palaiko tuos tikslus; ir institucijos, lemiančios tų taisyklių efektyvumą“¹⁴. Taigi anarchija yra apribojama bendrų taisyklių ir institucijų tinklo. Dera pažymėti, kad angliškosios mokyklos atstovai, priešingai nei realistai, atmeta neigiamas anarchi-

jos pasekmes, tokias kaip pagalba sau ar galios politika (*Realpolitik*), kurie teorijos atstovų nėra traktuojami kaip pastovūs tarptautinių santykių bruožai¹⁵. Taip pat jie teigia, kad anarchijos pasekmės kinta, priklausomai nuo valstybių sąveikos masto ir jos tipo tarptautinėje sistemoje¹⁶.

Abi mokyklos atšakos – tiek solidaristai, tiek pliuralistai – sutaria dėl tarptautinės visuomenės egzistavimo, tačiau jų nuomonės skiriasi, kai kalba pasisuka apie tarptautinės visuomenės prigimtį. Iš esmės būtent diskusijos dėl tarptautinės visuomenės prigimties yra vienos iš esminių tarp angliškiosios mokyklos teoretikų.

Pliuralistų, atstovaujamų H. Bullo, tarptautinės visuomenės koncepcija remiasi pozityvistine tarptautinės teisės tradicija, pagal kurią tarptautinė teisė „yra teisė išimtinai ir tik tarp valstybių“¹⁷. Teiginys, kad tik suverenios valstybės gali tapti tarptautinės visuomenės narėmis, čia yra esminis. Iš esmės visas pliuralistų, kaip ir realistų, dėmesys yra sukonzentruotas ties valstybe, siekiu apsaugoti valstybės interesus, jie tvirtai įsitikinę, kad tik valstybės turi teises ir pareigas tarptautinėje teisėje. Toks požiūris iš esmės lemia, kad pliuralistinės tarptautinės visuomenės turinys yra siauras, „sukonzentruotas ties bendru rūpesčiu dėl tarptautinės tvarkos anarchijos sąlygomis, ir tai daugiausia apima susitarimus dėl suvereniteto, diplomatijos ir nesikišimo į vidaus reikalus“¹⁸. Pliuralistai tvirtai laikosi nuomonės, kad valstybės nėra pajėgios susitarti dėl tokių dalykų kaip žmogaus teisės ar bendrasis teisingumas. Jie teigia, kad svarbiausi moraliniai ir politiniai principai yra sukurti tam tikruose specifiskai kultūrinuose kontekstuose ir todėl negali būti universalūs. Dar daugiau, pasiūlymai dėl humaniško valdymo universalių etinių ar bendrų standartų dažnai yra kultūriškai šališki. Pliuralistai teigia, kad geriausia, ko gali tikėtis tarptautinė visuomenė pasiekti, yra sukūrimas praktinių taisyklių, skirtų sutvarkyti / suvaldyti sąveikas tarp visuomenės narių. Politikos programos, skirtos kurti universalios etikos normas, gali tik pakenkti tarptautinei visuomenei, ir tai gali nulemti dar didesnę netvarką pasaulio politikoje¹⁹. Atsižvelgdamas į tai, pliuralizmas tokių klausimų kaip pagalba žmogaus teisėms ar demokratija nelaiko tarptautinės visuomenės sritimi. Vis dėlto Andrew Linklateris ir Hidemi Suganami pažymi,

kad tai, jog pliuralistai neįtraukia žmogaus teisių ar demokratijos į tarptautinės visuomenės turinį, nereiškia, kad jie apskritai negerbia minėtų vertybių. Pagarba joms egzistuoja, tačiau jos nėra taip išaukštinamos kaip pagarba valstybei.

Kita angliškosios mokyklos kryptis – solidaristai, atstovaujami M. Wighto – pripažįsta valstybių solidarumą / vienybę kuriant tarptautinę teisę ir universalius elgesio standartus. Solidaristai, priešingai nei pliuralistai, gerokai plačiau suvokia tarptautinės visuomenės idėją. Jie laikosi nuomonės, kad ne tik valstybės, bet ir tiesiogiai individai yra tarptautinės teisės subjektai, t. y. tiek valstybės, tiek individai turi tam tikras teises ir pareigas. Solidaristai taip pat teigia, kad tarptautinės visuomenės turinys yra platus, apimantis ne tik susitarimus dėl suvereniteto, nesikišimo į šalies vidaus reikalus ir riboto jėgos panaudojimo, bet ir universalius civilizacinius standartus, apibrėžiančius valstybių ir jos piliečių santykius²⁰. Jų nuomone, skirtingos bendruomenės gali susitarti ir susitaria dėl tam tikrų moralinių standartų, ir tarptautinė visuomenė turi moralinę jėgą laikytis šių standartų. Anot H. Bullo, tokioje visuomenėje jėgos panaudojimas bus laikomas teisėtu, jei tik ji bus „veiksmas, priverstas teisės“, t. y. kai valstybei grės pavojus ar bus pažeidinėjami moraliniai principai²¹. Taigi akivaizdu, jog solidaristai yra atviri skirtingos rūšies normoms. Visa tai sąlygoja, kad solidaristinis tarptautinės visuomenės modelis yra atviresnis, kažkiek intervencionistinis ir paremtas bendromis moralinėmis normomis, todėl labiau suderinamas su tarptautine etika nei pliuralistinė tradicija²².

Kalbant apie tarptautinę visuomenę svarbu nesupainioti šios sąvokos su keletu gana panašių koncepcijų, tokių kaip tarptautinė sistema ir pasaulio visuomenė. Angliškosios mokyklos teoretikai gana aiškiai skiria visas tris minėtąsias koncepcijas, kurios kartais yra apibūdinamos kaip makiavelizmas, grocianizmas ir kantizmas bei yra susijusios su M. Wighto „trimis tarptautinių santykių teorijomis“: realizmu, racionalizmu ir revoliucionizmu²³. Anot mokyklos teoretikų, tarptautinė sistema, kuri daugiau ar mažiau yra suvokiama realistiniais terminais, implikuoja tik valstybių kontaktus ir sąveiką. Priešingai nei tarptautinė visuomenė, tarptautinė sistema nepripažįsta bendrų normų ir institucijų, kurios reguliuotų šalių tarpusavio santykius. Tačiau tiek

tarptautinėje sistemoje, tiek tarptautinėje visuomenėje pagrindiniai veikėjai yra suverenos nepriklausomos valstybės.

Tuo tarpu pasaulinės visuomenės modelis atmeta pasaulio suvokimą per nacionalinių valstybių prizmę. Pasaulio visuomenės, priešingai nei tarptautinės visuomenės, idėja nekalba apie nacionalines valstybes ir jų vaidmenį, nes pirmoji susideda tiesiogiai iš individų, o ne iš valstybių. Tačiau pasaulio visuomenėje, kaip ir valstybių visuomenėje, bendros normos, principai ir taisyklės yra itin reikšmingos tarpusavio santykiuose, bet tik individų, o ne valstybių lygmenyje, t. y. pasaulio visuomenėje individai, o ne valstybės remiasi ir puoselėja bendras vertybes ir principus.

2. VALSTYBĖS SUVERENITETAS *VERSUS* ŽMOGAUS TEISĖS

Valstybės suverenitetas²⁴ ir žmogaus teisės yra dar vienas angliškosios mokyklos diskusijų objektas. Šiuo atveju pliuralistų ir solidaristų nuomonės taip pat išsiskiria. Skirtingos mokyklos kryptų pozicijos yra pagrįstos jų skirtingu požiūriu į tarptautinę visuomenę ir jos turinį. Pliuralistams, kaip ir realistams, besirūpinantiems valstybės saugumu, jos teisių nepažeidinėjimu, suverenitetas ir nesikišimas į kitos šalies vidaus reikalus yra svarbiausiosios normos²⁵, daug svarbesnės už visas kitas. Tvirtai puoselėdami valstybės suvereniteto principą, jie laikosi nuomonės, jog kiekviena valstybė savarankiškai, be kitų įsikišimo, gali nuspręsti, kas yra „geras gyvenimas“²⁶. Tai reiškia, kad individų likimai yra visiškai atiduodami į valstybės rankas. Pliuralistinė doktrina taip pat pažymi, jog žmogaus teisės, jų vystymasis tarptautinėje teisėje kenkia valstybės suverenitetui²⁷. Pirmiausia žmogaus teisių plėtra kelia grėsmę išoriniam valstybės suverenitetui, nes dėl to išorinėms jėgoms lengviau įsikišti į kitų valstybių vidaus reikalus. Grėsmė išky-la ir vidiniam valstybės suvereniteto principui, nes šalys, priėmusios žmogaus teisių dokumentus, nebegali savarankiškai nuspręsti, kaip dera elgtis su savo šalies gyventojais. Galima daryti išvadą, jog pliuralistams suverenitetas pirmiausia reiškia laisvę nuo išorinių jėgų ir galimybę savarankiškai, be kitų įsikišimo, tvarkytis šalies viduje bei plėtoti skirtumus²⁸.

Tuo tarpu solidaristai, panašiai kaip ir liberalizmo / idealizmo atstovai, labiau pabrėžia individų, o ne valstybės gerovę, todėl jiems žmogaus teisės yra esminės. Solidaristų nuomone, valstybės, būdamos tarptautinės visuomenės narės, ne tik turi tam tikras teises, bet ir pareigas, kurios yra apibrėžiamos tarptautinėje teisėje, Jungtinių Tautų (JT) chartijoje ir tarptautinėse valstybių sutartyse. Kadangi minėtieji susitarimai apima ir susitarimus dėl žmogaus teisių, tai reiškia, kad narystė tarptautinėje visuomenėje reikalauja pagarbos ir individų teisėms. Solidaristai, teigiantys, kad valstybės yra įpareigtos gerbti žmogaus teises, įsitikinę, jog pagrindinės individų teisės, tokios kaip teisė į gyvybę, orumą ir kitos, negali būti varžomos jokiomis aplinkybėmis²⁹. Tai reiškia, kad jei tam tikros šalies gyventojams iškyla grėsmė jų pagrindinėms teisėms, kiti visuomenės nariai privalo imtis tam tikrų veiksmų, siekdami užkirsti tam kelią ir užtikrinti individų gerovę. Solidaristai taip pat teigia, kad valstybės, kurios masiškai pažeidinėja žmogaus teises, neturėtų būti laikomos teisėtu suverenu, – tai morališkai suteikia teisę kitoms valstybėms panaudoti jėgą, siekiant sustabdyti žmonių engimą³⁰.

Įprastai vyrauja nuomonė, kad konvencijos, priimtose žmogaus teisių srityje, tokios kaip Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948 m.), Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950 m.) ir kiti žmogaus teisių dokumentai, vaidina svarbų vaidmenį įtvirtinant solidaristinę požiūrį, akcentuojantį individą ir jo gerovę. Pažymėtina, jog tradiciškai būtent solidarizmas, o ne pliuralizmas asocijavosi su bendrais žmonių poreikiais. Remiantis solidaristine doktrina, tarptautinė visuomenė gali ir privalo apsaugoti žmogaus teises, net jei tam reikalinga surengti humanitarinę intervenciją ir galbūt net destabilizuoti tarptautinę tvarką³¹, kuri yra visų tarptautinės visuomenės narių siektinumas. Visa tai leidžia daryti išvadą, kad solidaristinė doktrina yra lankstesnė suvereniteto atžvilgiu. Be to, solidaristų, priešingai nei pliuralistų, nuomone, suverenitetas ne tik reiškia nepriklausomybę, bet ir suteikia galimybę valstybėms plėtoti tarpusavyo santykius tam tikrose sąjungose³².

Apskritai angliškiosios mokyklos atstovai sutinka su teiginiu, kad mūsų dienomis valstybės suvereniteto normos, tokios kaip nesikiši-

mas į valstybės vidaus reikalus ir teritorinis vientisumas, kinta, praranda savo ankstesniąją reikšmę. Jų nuomone, viena iš esminių tokio pokyčio priežasčių – didėjanti žmogaus teisių svarba tarptautinėje arenoje. Taigi valstybės suvereniteto principas yra transformuojamas, ir jis transformuojamas daugiausia dėl augančio dėmesio žmogaus teisėms ir jų apsaugai.

Apibendrinant galima teigti, kad pliuralizmas pasižymi perdėtu dėmesiu suverenitetui, o solidarizmas – žmogaus teisėms, kurios tampa svarbiausiu iššūkiu šiuolaikiniam valstybės suverenitetui.

3. HUMANITARINĖ INTERVENCIJA

Angliškosios mokyklos teoretikai kelia klausimą – ar humanitarinė intervencija turi būti leidžiama valstybių visuomenėje, kuri remiasi suvereniteto, nesikišimo į kitos šalies vidaus reikalus ir jėgos nenaudojimo principais³³? Iš esmės tarp teorijos atstovų egzistuoja bendras sutarimas, kad turi būti visuotinai priimtinos taisyklės / normos, draudžiančios karines intervencijas prieš kitas valstybes. Diskusija mokyklos viduje labiau sukoncentruota ties tuo, ar tarptautinė visuomenė turi leisti išimtiniais atvejais, ypač kai yra masiškai pažeidinėjamos žmogaus teisės kurioje nors šalyje, pažeisti tas taisykles ir leisti surengti intervenciją. Šiuo atveju tarp teorijos atstovų nėra bendros nuomonės: solidaristai ir pliuralistai užima kiek skirtingas pozicijas.

Pliuralistai teigia, kad, esant dabartinei tarptautinės visuomenės būsenai, turime siekti apginti minimalų tikslą, kuris yra būtinas tarptautinei tvarkai palaikyti ar taikiai sugyventi suverenioms valstybėms. Jie baiminasi, kad, darant išimtis iš taisyklės ir leidžiant surengti humanitarines intervencijas tam tikrais atvejais, bus sukelta grėsmė tarptautinei tvarkai, jos stabilumui. Į tai atsižvelgdami, pliuralistai dažniausiai pasisako *prieš* humanitarines intervencijas ir laiko jas neteisėtomis³⁴. Jų nuomone, humanitarinė intervencija pažeidžia suvereniteto, nesikišimo į kitos šalies vidaus reikalus ir jėgos nenaudojimo principus. Be to, yra sulaužomos taisyklės, saugančios kitų politinių bendruomenių nepriklausomus pasirinkimus, ir tokiu būdu natūraliai suteikiama galimybė stipriesiems (didesnę galią turinčioms šalims)

priversti silpnuosius elgtis taip, kaip jie nori³⁵. Pliuralistai nesutinka, kad kažkas iš šalies gali turėti tam tikras teises daryti įtaką kitiems, todėl ir nepripažįsta intervencijos³⁶. Tuo nereikėtų stebėtis žinant, kad pliuralistai siekia apsaugoti valstybę, o ne individus ir jų teises.

H. Bullas teigia, kad, siekiant išlaikyti tvarką tarptautinėje sistemoje, tarptautinės visuomenės nariai neturi piktnaudžiauti humanitarinėmis intervencijomis. Pliuralistai susirūpinę tuo, kad, nesant tarptautinio sutarimo, kai turi būti leidžiamos vienašalės intervencijos, valstybės veikoje vadovausis savo moralės suvokimu, tokiu būdu silpnindamos tarptautinę tvarką. H. Bullo humanitarinės intervencijos kritika yra moralinė, nes jis įvardija tarptautinės tvarkos išlaikymą kaip būtina sąlygą siekiant užtikrinti individų gerovę. Jis yra įsitikinęs, kad individų gerovė gali būti užtikrinta labiau remiantis teisinėmis taisyklėmis, kurios draudžia humanitarines intervencijas, nei leidžiant jas be sutarimo, kada būtinos tokios intervencijos³⁷. Pliuralistai puikiai suvokia, kad jei nebus bendro susitarimo, kada galima / būtina surengti humanitarines intervencijas, tuomet bus veikiamas remiantis kultūriniais aspektais. Faktas, kad šalys skirtingos kultūriškai ir gali skirtingai interpretuoti moralės klausimus, gali sukelti netvarką ir chaosą tarptautinėje sistemoje³⁸. Nepaisant to, pliuralistinė doktrina pripažįsta tam tikras retas išimtis iš taisyklių, draudžiančių humanitarines intervencijas. H. Bullas teigia, kad humanitarinė intervencija gali būti priimtina tik tais atvejais, kada jai pritaria dauguma tarptautinės visuomenės narių ir yra įgyvendinama kolektyviai³⁹. Taip pat intervencija yra galima tuo atveju, jei ji rengiama prieš jėgas, siekiančias sugriauti tarptautinę tvarką.

Tuo tarpu solidaristai, būdami teisingumo šalininkai ir pabrėždami moralinius aspektus, tvirtina, kad dabartinei tarptautinės visuomenės būsenai jau yra tam tikros galimybės, kurios, jei mes sugebėsime jas plėtoti, leis transformuoti tarptautinę visuomenę į sritį, kur etiškaui aukštesni tikslai, tokie kaip žmogaus teisių apsauga, yra pasiekiami didesniu mastu, tuo pat metu neaukojant minimalaus tarptautinės tvarkos tikslo⁴⁰. Visa tai leidžia teigti, jog solidaristai ne taip griežtai kaip pliuralistai interpretuoja nesikišimo į kitos šalies vidaus reikalus normą ir pritaria idėjai, jog tam tikrais (dažniau nei pliuralistai) išimtiniais atvejais⁴¹ galima sulaužyti normas, draudžiančias humanitarines intervencijas.

Nicholaso J. Wheelerio nuomone, tie išimtiniai atvejai turi atitikti keturias pagrindines sąlygas⁴²:

- tam turi būti priežastis (humanitarinė būtinybė⁴³);
- jėgos panaudojimas būtų paskutinė priemonė situacijai pagerinti;
- situacija turi atitikti proporcingumo reikalavimus;
- turi būti didelė tikimybė, kad jėgos panaudojimo humanitarinės intervencijos padariniai teigiami.

Jei minėtos sąlygos yra tenkinamos, tuomet, remiantis solidaristine doktrina, galima surengti humanitarinę intervenciją, ir ji valstybių visuomenės narių bus laikoma teisėta⁴⁴. Pažymėtina, kad, solidaristų nuomone, humanitarinės intervencijos gali būti leistinos netgi nepritariant Jungtinėms Tautoms (JT)⁴⁵, tačiau visoms intervencijoms surengti turi būti svarus moralinis pagrindas. Pliuralistiniame požiūryje įprastai „moralinis pagrindas“ yra susijęs su siekiu apsaugoti žmogaus teises. Iš esmės daugelis solidaristinės krypties atstovų, įskaitant Johną Vincentą, N. J. Wheelerį, sutinka, kad jei valstybės sistemingai ir masiškai pažeidinėja žmogaus teises, tuomet tarptautinės bendruomenės nariai privalo surengti humanitarinę intervenciją. Jie teigia, kad tokiais atvejais ją surengti ne tik pageidautina, bet tiesiog būtina, tai yra tarptautinės visuomenės pareiga⁴⁶. Žvelgiant iš šios pozicijos, valstybės yra moraliai įpareigosotos panaudoti jėgą, kad sustabdytų žmogaus teisių pažeidinėjimus. Remiantis solidaristine doktrina, surengti intervencijas reikia ir siekiant palaikyti tarptautinę ir vidinę tvarką⁴⁷. Visa tai taip pat patvirtina, kad solidaristai, panašiai kaip ir pliuralistai, nėra linkę piktnaudžiauti humanitarine intervencija ir tokiu būdu kelti grėsmę tarptautinės visuomenės stabilumui.

Taigi akivaizdu, jog solidaristams moralė ir teisingumas yra svarbiau nei teisėtumas, į kurį nuolatos apeliuoja pliuralistai, ir jog humanitarinė intervencija įprastai sukelia konfliktą tarp tvarkos ir teisingumo⁴⁸. Taip pat pripažįstama, kad pliuralistų pateikiama pozicija humanitarinės intervencijos klausimu yra laikoma pesimistine, tuo tarpu solidaristų – optimistine. Pastarieji įsitikinę, kad humanitarinė intervencija atneša daugiau naudos nei žalos.

IŠVADOS

Apibendrinant galima teigti, kad solidaristų ir pluralistų skirtingas tarptautinių santykių interpretavimas ir savo ruožtu skirtingos pozicijos žmogaus teisių, valstybės suvereniteto ar humanitarinių intervencijų klausimais yra paremtos jų skirtingu požiūriu į tarptautinę visuomenę ir jos turinį. Iš esmės būtent tarptautinės visuomenės koncepcija yra tas išeities taškas, nuo kurio prasideda liberalistinių-solidaristinių ir realistinių-pliuralistinių idealų / idėjų konfrontacija. Pliuralistai, kurių idėjos yra artimos realizmo atstovų idėjoms, prioritetą teikia valstybei ir jos interesams, todėl jiems valstybės suverenitetas yra daug didesnė vertybė nei žmogaus teisės. Tuo tarpu solidaristai, kaip ir liberalai, daug didesne vertybe laiko žmogaus teises, o ne valstybės suverenitetą, todėl jie, priešingai nei pliuralistai, yra lankstesni humanitarinių intervencijų atžvilgiu. Taigi akivaizdu, kad valstybės suvereniteto ir žmogaus teisių prieššinimas yra tolygus liberalių ir realistinių idėjų konfrontacijai tarptautiniuose santykiuose, t. y. tolygus angliškosios mokyklos pliuralistinėms ir solidaristinėms opozicinėms idėjoms. Taip pagrindžiama, kad būtent angliškoji tarptautinių santykių teorija, jungianti pagrindinius liberalizmo ir realizmo teiginius, yra tinkamiausia analizuojant valstybės suvereniteto ir žmogaus teisių prieššinimą.

NUORODOS IR PASTABOS

- 1 Angliškosios mokyklos, įkvėpimo sėmusios iš vokiškosios istoriosofijos mokyklos, ištakos siekia praėjusio amžiaus šeštąjį dešimtmetį, kai buvo sušauktas Britų tarptautinių santykių teorijos komitetas, domėjęsis valstybių tarpusavio santykiais. 1958 m. komiteto įkūrėjas Herbertas Butterfieldas savo laiške Martinui Wightui rašė, kad pagrindinis angliškosios mokyklos tikslas yra „atskleisti motyvus, kurie slypi už diplomatinių veiksnių, įvardyti priežastis, kodėl valstybės vykdo tam tikrą užsienio politiką, ir nustatyti tarptautinių konfliktų moralines prielaidas“. Daugelis autorių nagrinėjo angliškosios mokyklos pasiekimus ir jos sąsajas su kitomis tarptautinių santykių teorijomis. Vis dėlto Barry Buzanas buvo tas teoretikas, kuris galiausiai išgrynino ir susistemino angliškosios mokyklos idėjas. Martinas Wightas, Hedley'us Bullas, Adamas Watsonas, Johnas Vincentas, Herbertas Butterfieldas, Barry'is Buzanas, Hidemi Suganami, Richardas Little'as yra vieni žymiausių ir pagrindiniai angliškosios mokyklos atstovai.

- 2 Kartais yra išskiriama ir trečioji angliškiosios mokyklos kryptis – kritinės tarptautinės visuomenės pozicija, kurios pagrindinis atstovas – A. Linklateris, vis dėlto dažniausiai literatūroje yra kalbama tik apie dvi mokyklos atšakas (solidaristus ir pliuralistus). H. Bullas – pirmasis autorius, veikale „Diplomatiniai tyrinėjimai“ (*Diplomatic Investigations*) (1966 m.) išskyręs pliuralistus ir solidaristus pagal jų požiūrį į tarptautinės visuomenės ir tarptautinės teisės prigimtį.
- 3 Linklater A., Suganami H. *The English School of International Relations, A Contemporary Reassessment*. Cambridge: Cambridge University Press. 2006, p. 105.
- 4 Tarptautinės visuomenės ištakos siekia tą Europos istorijos laikotarpį, kai suverenai buvo tam tikrų asmenų klasė – valdovai, turintys vienas kito atžvilgiu lygias teises (suverenumą), ir tai juos skyrė nuo jų valdinių, neturėjusių tokio tarptautinio teisinio statuso. Suverenai galėjo turėti reikalų su sau lygiais, ir šie jų santykiai buvo tarptautinės visuomenės užuomazgos. Tas pats narystės principas išliko ir tada, kai suverenai virto valstybėmis, ir net tada, kai valstybės virto nacionalinėmis valstybėmis. Tad istoriškai tarptautinė visuomenė susidarė kaip valdovų visuomenė, kuri plintant nacionalizmui ir kylant demokratijai buvo transformuota į nacionalinių valstybių visuomenę.
- 5 Czaputowicz J. The English School of International Relations and its Approach to European Integration. *Studies & Analyses*. 2003. Vol. II, No. 2. Rasta: <http://www.pwe.org.pl/pdf/sa/sa00600.pdf>. Žiūrėta 2008 02 15.
- 6 Williams J. *Pluralism in a Solidarist Age (or Why Hedley Bull Does Pluralism no Favours)*. Rasta: <http://www.leeds.ac.uk/polis/englishschool/williams02b.doc>. Žiūrėta 2008 02 15.
- 7 Mertus J. Reviewed work(s): *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society* by Nicholas J. Wheeler. *The American Journal of International Law*. Jan., 2003. Vol. 97, No. 1, p. 24. Rasta: <http://www.jstor.org/pss/3087138>. Žiūrėta 2008 03 17.
- 8 Czaputowicz J. Op. cit.
- 9 Baylis J., Smith S. *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. Oxford New York: Oxford University Press, 2005, p. 48.
- 10 Tarptautinių santykių teorija šiandien. Vilnius: Algarvė, 2000.
- 11 Siekdami rasti atsakymą apie „tarptautinės visuomenės“ prigimtį, angliškiosios mokyklos atstovai remiasi dviem F. Tonnie's visuomenės koncepcijomis: *Gemeinschaft* (pabrėžia bendros kultūros ir tradicijos ryšius) ir *Gesellschaft* (teigia, kad visuomenė pirmiausia yra pasirašytų susitarimų, siekiant bendrų interesų, rezultatas).
- 12 Czaputowicz J. Op. cit.
- 13 Ten pat.
- 14 Bull H. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. New York: Columbia University Press, 1977, p. 63.
- 15 Czaputowicz J. Op. cit.
- 16 Buzan B. *From International System to International Society: Structural Realism and Regime. Theory Meet the English School*. Rasta: <http://www.people.fas.harvard.edu/~olau/ir/archive/buz2.pdf>. Žiūrėta 2008 02 23.

- 17 Czaputowicz J. Op. cit.
- 18 Eckert A. E. *How the English School Can Learn to Stop Worrying and Love International Ethics*. Rasta: <http://www.isawest.org/EckertISAWest06.doc>. Žiūrėta 2008 02 23.
- 19 Bellamy A. J. *International Society and its Critics. Introduction: International Society and the English School*. Oxford Scholarship Online Monographs, 2004, p. 10.
- 20 Czaputowicz J. Op. cit.
- 21 Bellamy A. J. Op. cit., p. 10.
- 22 Eckert A. E. Op. cit.
- 23 Buzan B. *The English School as a Research Program: An Overview, and a Proposal for Reconvening*. Rasta: <http://www.leeds.ac.uk/polis/englishschool/buzan99.htm>. Žiūrėta 2008 02 17.
- 24 Angliškosios mokyklos teoretikai yra susidomėję valstybės suverenitetu, jo samprata bei kitimu. Diskusijose apie suverenitetą jie pirmiausiai išskiria daiktavardį „suverenas“, būdvardį „suverenus“ ir daiktavardį „suverenitetas“. Jų nuomone, vienas ir tas pats žodis gali (ir dažniausiai turi) skirtingą prasmę, priklausomai nuo konteksto, kuriame jis yra vartojamas, todėl kalbėdami apie valstybės suverenitetą tarptautiniu mastu mokyklos teoretikai turi vienokią suvereniteto reikšmę, kalbėdami apie suverenitetą šalies viduje – kitokią.
- 25 Williams J. Op. cit.
- 26 Knudsen T. B. *International Society and International Solidarity: Recapturing the Solidarist Origins of the English School*. Rasta: <http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/copenhagen/ws11/knudsen.PDF>. Žiūrėta 2008 02 05.
- 27 Buzan B. *The English School as a Research Program: an overview, and a proposal for reconvening*.
- 28 Czaputowicz J. Op. cit.
- 29 Ten pat.
- 30 Wheeler N. J. *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*. Oxford: Oxford University Press, 2000, p. 12–13.
- 31 Slaughter S. *An International Society – If You Can Keep It*. Rasta: <http://www.politics.unimelb.edu.au/ocis/Slaughter.pdf>. Žiūrėta 2008 03 27.
- 32 Czaputowicz J. Op. cit.
- 33 Wheeler N. J. Op. cit., p. 26.
- 34 Humanitarinių intervencijų priešininkai remiasi Jungtinių Tautų (JT) deklaracijos 2 (4) straipsniu. Jame teigiama, kad visos narės tarptautiniuose santykiuose susilaiko nuo grasinimo jėga ir jos panaudojimo tiek prieš kurios nors valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę, tiek kuriuo kitu būdu, nesuderinamu su Jungtinių Tautų tikslais.
- 35 Belloni R. *Kosovo and Beyond: Is Humanitarian Intervention Transforming International Society?* Rasta: <http://www.du.edu/gsis/hrhw/volumes/2002/2-1/belloni2-1.pdf>. Žiūrėta 2007 12 05.
- 36 Linklater A. *The Transformation of Political Community Towards a Cosmopolitan System of General Political Security*. Rasta: [20](http://www.yorku.ca/yciss/publicati-
</div><div data-bbox=)

- ons/OP55-Linklater.pdf. Žiūrėta 2008 04 02.
- 37 Wheeler N. J. Op. cit., p. 29.
- 38 Ten pat, p. 29.
- 39 Wheeler N. J. *Unilateral Humanitarian Intervention and International Law*. Rasta: <http://www.leeds.ac.uk/polis/englishschool/wheeler00.htm>. Žiūrėta 2008 03 05.
- 40 Suganami H. *Sovereignty, Intervention and the English School*. Rasta: <http://www.leeds.ac.uk/polis/englishschool/suganami-sovereignty01.htm>. Žiūrėta 2008 02 17.
- 41 Kada leidžiamos išimtys iš taisyklės, iškyla klausimas – kaip jas galima pateisinti. H. Suganami nuomone, yra keletas variantų. Pirma, arba mes sakome, kad tarptautinė teisė pati yra linkusi pripažinti tam tikras išimtis iš bendros taisyklės, draudžiančios intervenciją. Arba teigiame, kad tam tikrais išimtiniais atvejais bendros taisyklės, draudžiančios intervenciją, yra „žemesnės“ prieš tas kitas aplinkybes. Įprastai „tos kitos aplinkybės“ yra suvokiamos kaip šiurkštūs žmogaus teisių pažeidinėjimai.
- 42 Wheeler N. J. Op. cit., p. 34.
- 43 N. J. Wheelerio nuomone, humanitarinė būtinybė yra tuomet, kai vienintelė galimybė išsaugoti žmonių gyvybes priklauso nuo kitų įsikišimo.
- 44 Humanitarinių intervencijų šalininkai remiasi Jungtinių Tautų (JT) deklaracijos 1.3, 55, 56 punktais. Juose teigiama, kad būtina skatinti pagarbą visoms žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, nepaisant skirtingos rasės, lyties, kalbos bei religijos (1.3); siekti, kad visada būtų gerbiamos žmogaus teisės bei pagrindinės laisvės ir jų laikomasi, nepaisant skirtingos rasės, lyties, kalbos ar religijos (55 C); visos narės, bendradarbiaudamos su Organizacija, išipareigoja imtis bendrų ir individualių veiksmų, siekdamas 55 straipsnyje nurodytų tikslų (56).
- 45 Suganami H. Op. cit.
- 46 Ten pat.
- 47 Czaputowicz J. Op. cit.
- 48 Wheeler N. J. Op. cit., p. 28.

SUMMARY

THE ENGLISH SCHOOL OF INTERNATIONAL RELATIONS AS THE METHODOLOGICAL TOOL IN ANALYZING THE OPPOSITION OF STATE SOVEREIGNTY AND HUMAN RIGHTS IN INTERNATIONAL RELATIONS

The article presents the theoretical framework that could be used in analyzing the opposition of state sovereignty and human rights in international relations. As the methodological tool is chosen the English School of international relations, which is known as a *via media*, a third way between realism and liberalism. The English School is generally divided into two major camps

– pluralism and solidarism, distinguishable by their positions on the role of values in international society. The pluralistic variant of English School is closer to realism, and the solidarist variant – to liberalism.

The main concept which represents the English School is the international society. According to the definition by H. Bull and A. Watson, international society is a “group of states (or, more generally, a group of independent political communities) which not merely form a system, in the sense that the behaviour of each is a necessary factor in the calculations of the others, but also have established by dialogue and consent common rules and institutions for the conduct of their relations, and recognise their common interest in maintaining these arrangements”. Pluralists and solidarists perceive the concept of international society differently. The pluralist concept of international society refers to the positivist tradition of international law. According to that tradition, international law is the law between states only and exclusively. The statement that only sovereign states can become members of the international society is of fundamental importance in the pluralist approach. The scope of pluralist international society is fairly minimal, centered on shared concerns about international order under anarchy, and thus largely confined to agreement about sovereignty, diplomacy, and non-intervention. It is important to say that state sovereignty and non-intervention are the cardinal – indeed constitutive – norms of a pluralist understanding of international society.

Meanwhile the solidarists assume that the subjects of international law are not only states, but also – directly – individuals. In solidarist approach, the scope of international society is potentially broader because it not only concerns common norms for limitation on the use of force, but also the universal civilizational standards in the relation between the state and its citizens. In solidarist approach human rights are a higher value than state sovereignty.

Pluralists and solidarists have different opinions about the humanitarian intervention. Pluralists, who assume that states are the basic members of international society, believe that humanitarian intervention always poses a threat to international order. Meanwhile solidarists, who claim that individuals are as morally relevant as states, see humanitarian intervention as one of the means by which states can protect fundamental moral values.

Finally it becomes clear that the different positions of pluralism and solidarism regarding the human rights, state sovereignty and humanitarian intervention are based on their different perception of international society and its scope.